

Lužný, Dušan

Sociálně-ekologické prvky v hnutí Haré Kršna

Religio. 1999, vol. 7, iss. 2, pp. 189-198

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/124897>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Sociálně-ekologické prvky v hnutí Haré Kršna*

Dušan Lužný

Kontrakulturní kořeny environmentalismu

Lze právem předpokládat, že kontrakulturní odmítnutí konzumního industrialismu, které bylo v 60. letech silným hybatelem hnutí mládeže, zformovalo specifickou generaci, jež v současné době získává značný kulturní a politický vliv. Tato generace je nazývána různě (skeptická, beatnická, revoltující, ale též Pepsi Generation, Rock Generation nebo generace lásky) a zahrnuje poměrně širokou věkovou kohortu jedinců narozených od konce druhé světové války až do šedesátých let. Jak trefně poznamenal Wade Clark Roof, tato generace zahrnuje muže a ženy velmi rozdílných období turbulentního Věku Vodnáře 60. let, období evangelikálnějšího a charismatického oživení let 70. a fáze sendvičových spiritualit New Age 80. let.¹

Jedním z výrazných znaků této generace je změna hodnotových orientací, která zahrnuje mimo jiné také příklon k environmentálním hodnotám.² Projevuje se nejen vznikem Zelených stran a vzrůstající popularitou různých environmentálních hnutí, ale též v měnící se argumentaci náboženských skupin a organizací. Jedním z ilustrativních příkladů tohoto procesu je typické dítě kontrakultury 60. let hnutí Haré Kršna. V tomto náboženském hnutí se protulo několik význačných prvků kontrakultury, jakými byly např. kritika západní konzumní společnosti s jejím racionalismem a materialismem, obdiv k východním náboženstvím, hledání nových („přirozených“) podob mezilidských vztahů, nová vize reality zahrnující větší respekt vůči přírodě apod. Zřetelně zde lze také nalézt některé základní hodnoty kontrakultury – koncept čistoty a opravdovosti, naturalismus (s jeho důrazem na používání přírodních materiálů, požívání „čistých“ potravin, obdi-

* Tento text je součástí projektu „Nová náboženská hnutí a ekologický problém“, který je podporován Grantovou agenturou České republiky (č. projektu 403/97/P014). Text věnuji svému příteli Martinu Fárkovi.

1 Wade Clark Roof, *A Generation of Seekers: The Spiritual Journeys of the Baby Boom Generation*, San Francisco: HarperCollins 1993, 1.

2 K této problematice srov. např. Roman Inglehart, *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*, Princeton: Princeton University Press 1977; Roman Inglehart, *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton: Princeton University Press 1990; H. Hillmann, *Wertwandel: Zur Frage soziokultureller Voraussetzungen alternativer Lebensformen*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1989.

vem k přírodě a odmítáním městského života) či význam společenství (projevující se mimo jiné též ve snaze zakládat soběstačné komunity).³

Ekologická vize hnutí Haré Kršna

Stejně jako u řady jiných nových náboženských hnutí je také v hnutí Haré Kršna přítomen silný ekologický akcent. Mladí příslušníci západní kultury uctívající Kršnu vnímají devastaci životního prostředí a kritizují okolní společnost nadměrného konzumu, materiální výroby a odlidštěných mezilidských vztahů. Tato kritika je přítomna již u zakladatele hnutí A. Č. Bhaktivédanty Svámího Prabhupády, který po svém příchodu do Spojených států amerických v 60. letech rychle získal přízeň řady mladých nespojenců.

Prabhupáda často hovořil o negativním vlivu materialismu, tedy životní orientace, která rezignovala na vědomí Boha a zaměřuje se pouze na dosahování materiálních požitků. Takováto orientace vede k jednostrannému prožívání materiálního světa a odvádí jedince i celou společnost od služby Bohu. Vede k požitkářství, egoismu a konzumu. „Těžce pracuj a užívej smyslů“ – to je podle Prabhupády základní příkaz, kterým se takto orientovaní lidé řídí.⁴ Výsledkem je současný stav, v němž je člověk obklopen pokušením z reklamy zaměřené na smyslové požitky a stal se obětí různých politických názorů.⁵ Industrialismus využívá těchto materialistických orientací a podporuje jejich další rozvoj.

Prabhupádova argumentace však nesměřuje proti blahobytu a technickým vymoženostem, které přinesl technologický rozvoj Západu. Směřuje proti jejich špatné orientaci, která člověka odvádí od jeho duchovních povinností a podporuje v něm vykořisťovatelské touhy:

Blahobyt lidstva vzkvétá díky přírodním darům a ne díky obřím průmyslovým podnikům. Průmyslové giganty jsou výtvozem bezbožné civilizace a ničí ušlechtilé cítě lidského života. Čím více budeme rozvíjet tento komplikovaný průmysl ničící životní energii lidí, tím více budou prosít lidé neklidní a neuspokojení, třebaže několik bohatých bude moci žít marnotratně díky vykořisťování.

Přírodní dary, jako je obilí, zelenina, ovoce, řeky, hory s nerosty a drahokamy a moře plná perel, jsou dary Nejvyššího, a podle Jeho přání je hmotná příroda buď plodí v hojnosti nebo je skryvá. Přirozeným zákonem je, že člověk může využít těchto božích darů přírody a spokojeně prosperovat, aniž by byl okouzlený vykořisťovatelským motivem, že bude vládnout hmotné přírodě.

3 Srv. např. Frank Musgrove, *Ecstasy and Holiness: Counter Culture and the Open Society*, Aldershot: Gregg Revivals 1994, 86-88.

4 *Bhagavadgíta – taková jaká je*, 3.16 (Prabhupádův komentář); cit. dle Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédanta Swami Prabhupáda, *Bhagavadgíta – taková jaká je*, Praha: The Bhaktivédanta Book Trust 1991.

5 *Bhāgavata purāna*, 1.1.10 (Prabhupádův komentář); cit. dle Šrí Šrímad A. C. Bhaktivédanta Swami Prabhupáda, *Śrímad Bhāgavatam*, Praha: The Bhaktivédanta Book Trust 1992.

Čím více se snažíme využívat hmotnou přírodu pro své požitkářské rozmary, tím více se zaplétáme do reakcí za tyto vykořisťovatelské snahy.⁶

Pro mnoho duchovně a ekologicky orientovaných subkultur mládeže je za symbol takovéto požitkářské společnosti bezduchého materialistického konzumu považován McDonald. Jistě ne neprávem, neboť globální unifikovaná síť rychloobslužného stravování ztělesňuje některé základní principy uspořádání moderní společnosti.⁷ Jídlo (jeho příprava a spotřeba) je důležitým fenoménem pro studium jakékoliv kultury. Podle Mary Douglasové kategorie spojené s jídlem kódují a strukturují sociální události, vytvářejí systém sociálních hranic a strukturují samotný svět. Jídlo je tak mikrokosmem širších sociálních struktur a hranic. Je uspořádaným systémem, který reprezentuje všechny uspořádané systémy s ním spjaté.⁸ Je-li tedy z tohoto pohledu pro moderní společnost typický McDonald se svými hamburgery, pak pro hnutí Haré Kršna je to *prasáda* – vegetariánské posvěcené jídlo.

Oddaní⁹ vycházejí z tradiční hinduistické představy, že hmotný svět je rozdělen do tří kvalit (*guna*) – kvality dobra (*sattva*), vášně (*radžas*) a nevědomosti (*tamas*). Dostane-li se duchovní podstata všech živých bytostí do kontaktu s hmotnou přírodou, stává se podmíněnou těmito kvalitami.¹⁰ Tyto kvality ovlivňují celý chod hmotné přírody, včetně každodenních lidských záležitostí, tedy i jídlo. Jídlo, které je příliš hořké, kyselé, slané, horké, ostré, suché a palčivé mají v oblíbě lidé kvality vášně. Zatuchlé jídlo bez chuti, které je nečisté a rozkládá se, často pojídají lidé kvality nevědomosti. Oproti tomu ti, kteří žijí v kvalitě dobra, pojídají jídlo šťavnaté, tučné, zdravé, tedy jídlo, které prodlužuje život a dává zdraví, štěstí a uspokojení.¹¹ To, co však určuje duchovní charakter *prasáda*, je obětování tohoto jídla Kršnovi.

Vegetariánství je jedním ze čtyř základních principů života oddaných (vedle odmítání omamných látek, hazardu a nemanželského sexu). Není proto divu, že také ekologická argumentace hnutí Haré Kršna vychází z tohoto principu. Podle oddaných je jedním z největších zdrojů globálního znečištění masný průmysl a přechod na vegetariánskou stravu je přímou

6 Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédanta Swami Prabhupáda, *Nauka o seberealizaci*, Praha: The Bhaktivedanta Book Trust 1993, 159.

7 Sr. George Ritzer, *Mcdonaldizace společnosti*, Praha: Academia 1996.

8 Mary Douglas, *Implicit Meanings: Essays in Anthropology*, London: Routledge & Kegan Paul 1975, 273; cit. dle Deborah Lupton, *Food, the Body and Self*, London – Thousand Oaks – New Delhi: SAGE Publications 1996, 9.

9 Členové hnutí Haré Kršna se sami označují jako bhaktové, tj. „oddaní“; v textu toto označení respektujeme.

10 *Bhagavadgíta – taková jaká je*, 14.6.

11 *Ibid.*, 17.7-10.

pomocí k řešení mnoha environmentálních problémů.¹² Masný průmysl je totiž spojen s odlesňováním, zvětšováním pouští, znečišťováním vod a ovzduší, nedostatkem vody a erozí půdy.¹³

Zabíjení zvířat za účelem získání potravy, kožšiny nebo pro potřeby kosmetického průmyslu je v dnešní době podle oddaných jedním z nejvíce environmentálně destruktivních chování. Proti tomu hnutí Haré Kršna staví ochranu zvířat (zvláště krav) a šffění duchovní vegetariánské stravy. Tato snaha vychází z několika základních premis: (a) lidé nemohou porážet zvířata pro jídlo a měli by mít soucit s kravami a dalšími hospodářskými zvířaty, stejně jako ho mají se svými domácími miláčky (psy a kočkami); (b) nejhodnotnější zvířata jsou pro lidskou společnost krásy, neboť poskytují palivo, hnojivo, sílu (pro orbu, dopravu, mletí obilí a zavlažování), mléko a oblečení (samozřejmě po své přirozené smrti); (c) zabíjení zvířat porušuje karmické zákony a promítá se do chování jedinců i celých společností; (d) lékařské studie ukazují, že požívání masa je lidskému zdraví škodlivé; (e) hromadné zabíjení zvířat narušuje soucit a omezuje ohleduplnost vůči všem druhům života (včetně lidského druhu); (f) masitá strava je dražší než strava nemasitá; (g) přestoupí-li svět na nemasitou stravu, mohlo by to radikálně zvýšit produkci potravin a ochránit tak milióny lidí před hladem a předčasnou smrtí.¹⁴

Je zřejmé, že ekologická vize hnutí Haré Kršna obsahuje dvě linie argumentace. První je náboženská, která vychází z tradičního hinduistického náhledu na svět a Prabhupádova výkladu. Tato linie je postavena na představě o duchovně hlubinné jednotě všech živých tvorů. Podle Bhagavadgíty (a jiných indických textů) ten, kdo dojde ke správnému poznání skutečnosti, nahlíží materiální rozdíly dané podobou těla či sociální pozicí jako nepodstatné: „Díky správnému poznání spatřují moudří v učeném a pokorném bráhmánovi, krávi, slonu, psu a pojídači psů jedno a totéž.“¹⁵ Bůh je totiž přítomen v každém z nich jako Nadduše (*Paramátman*). Z tohoto základu je pak odvozen ideál neublížování (*ahimsá*) a soucitu se všemi živými tvory, jakkoliv jsou v hmotné přírodě hierarchicky rozřídění.

Dalším prvkem v náboženské linii ekologické argumentace je koncept karmanového zákona, podle nějž se každý čin (*karman*) projeví v budouc-

12 Michael A. Cremo – Mukunda Goswami, *Divine Nature: A Spiritual Perspective on the Environmental Crisis*, Los Angeles – London – Stockholm – Bombay – Sydney – Hong Kong: The Bhaktivedanta Book Trust 1995, xxi.

13 Oddaní uvádějí následující argumenty: polovina roční devastace tropických pralesů je zapříčiněna snahou získat další půdu pro producenty hovězího dobytka, každá libra hamburgeru vyrobeného ve Střední a Jižní Americe vyžaduje kolem 55 čtverečních stop deštného pralesa, každý vegetarián tak zachrání každoročně jeden akr stromů, asi 20 vegetariánů je schopno se uživit na půdě, která dá jídlo pro jednoho pojídače masa. *Ibid.*, 14-15.

14 *Ibid.*, 13-14.

15 *Bhagavadgíta – taková jaká je*, 14.6.

nosti. V této perspektivě jsou současné environmentální problémy důsledkem předcházejících činů (a to jak činů v dnešním zrození, tak ve zrozeních minulých). Podle oddaných je karmanový zákon jednou ze skrytých příčin planetární krize.¹⁶ Environmentálně etický rozměr tohoto zákona kauzality ilustruje následující text z prvního českého čísla nejvýznamnějšího časopisu hnutí *Návrat k Bohu* (Back to Godhead), který Prabhupáda založil již v roce 1944:

Karma je přírodní síla, jako je čas či gravitace. Zákon karmy říká, že každý čin, který vykonáme, přinese reakci. Akce a reakce. Nikdo neunikne zákonu karmy. Jeho základním pravidlem je, že když způsobíme bolest a utrpení ostatním živým bytostem, musíme zakoušet odpovídající množství bolesti a utrpení na oplátku. To platí jak individuálně, tak kolektivně.

Když správně pochopíme zákon karmy, můžeme jasně vidět, jak McDonaldův obchod s hamburgery a párky v sousedství má s jadernou válkou daleko více společného než Gorbačov a Bush. Máte-li pocit, že popisy nukleární války jsou otřesné, měli byste si přečíst popisy toho, co se odehrává ve zcela automatizovaných jatkách po celém světě. V jatkách řízených kompjútry se denně podřezávají krky milionům zvířat. To znamená, že i právě v okamžiku, kdy čtete tyto řádky, několik kilometrů od vás na jatkách v bolestech umírají ubitá zvířata.

Když to člověku, který jí maso, řeknete, obvykle odpoví: „Ale já jsem žádné zvíře nezabil.“ Tím však, že koupí čistě zabalený balíček ve velké samoobsluze, platí ty, kteří tu špinavou práci dělají. Stejná vina tedy doléhá i na něho.

Vyžaduje to notnou dávku pokrytectví pochodovat za mír a pak si jít ke stánku koupit párek nebo doma usmažit řízek, upéci kuře nebo nějakou rybu.¹⁷

Podle oddaných existuje zřetelná souvislost mezi znečišťováním vědomí a znečištěním životního prostředí.¹⁸ Klíčem k řešení environmentálních problémů je proměna lidského vědomí směrem k uvědomování si Boha, tj. Kršny. Přirozeným výsledkem proměny vědomí je omezení materiálních tužeb, které jsou energií industrialismu. Avšak souvislost mezi znečištěním vědomí a životního prostředí je obousměrná – zmenšení znečištění životního prostředí vede k zmenšení znečišťování lidského ducha.¹⁹ Destruktivní energie lidských činů může být eliminována zrušením identifikace jedince s jeho materiálním tělem. Tím dochází ke snížení vlivu materiálního světa a jedinec se osvobozuje z vlivu karmanového zákona.

V druhé linii ekologické argumentace se uplatňují „sekulární“ argumenty – odkazuje se na škodlivost masité stravy pro lidské zdraví, na větší finanční nákladnost výroby masa a na nutnost snížit materiální bídu chudých zemí. Tato druhá linie nebyla v počátcích hnutí na Západě příliš patrná a zdá se, že v současné době slíbí souběžně s tím, jak se život hnutí více přibližuje

16 Michael A. Cremona – Mukunda Goswami, *Divine Nature...*, xxi, 56.

17 „Mýtus o neviných lidech. Špatná karma východu i západu narůstá do kritických hodnot“, *Návrat k Bohu* 1/1, 1990, 14.

18 Michael A. Cremona – Mukunda Goswami, *Divine Nature...*, 62.

19 *Ibid.*, xx.

každodennímu životu okolní společnosti. Obě linie se prolínají v požadavku bezmasé (*flesh-free*) a bezkarmanové (*karma-free*) stravy.²⁰

Ekologická vize hnutí Haré Kršna však nekončí u přípravy jídla. Zahrnuje širší perspektivu reformy společnosti. Podle oddaných nastává doba, kdy se zcela zřetelně projevuje nutnost nové vize reality, která bude založena na duchovním základě. Podle oddaných jsou bezuzdné materiální tužby výsledkem mechanistického vědeckého názoru, který definuje lidi jako mechanické stroje a ignoruje ideu božského vedení univerza.²¹ Tento názor vyústil podle oddaných do bezduchého materialismu, který je základem industriální masové společnosti. Nová vize reality však povede k novému způsobu života, jehož základem bude návrat k malým zemědělským komunám, kde „jsou duchovní hodnoty kultivovány bok po boku s ovocem, obilovinami a zeleninou“.²²

Je samozřejmě otázka, zda je tato vize reality nová. Jde spíše o návrat k předindustriálním a předmoderním formám produkce, spotřeby a organizace života. Tento návrat však nepředpokládá úplný zánik měst, která vytvářejí typický moderní způsob života. V postindustriálním světě budou města existovat, budou však menší – ideálním příkladem velikosti města je podle oddaných renesanční Florencie s přibližně 45 000 obyvateli.²³

Základem uspořádání postindustriální společnosti má být podle přesvědčení oddaných tradiční rozdělení do čtyř základních sociálních vrstev. Tento systém, označovaný jako *varnāśramadharmā*, je podle oddaných odvozen přímo od Boha. Je univerzálně platný a vhodný pro všechna společenství v rámci globálních podmínek. Nejvýše postavenou sociální skupinou je (moderně vyjádřeno) inteligence – lidé pera, jejichž základním nástrojem je rozum. Proto sem patří učenci, vzdělanci, filozofové a teologové. Druhou sociální kategorií je administrativní a vojenská vrstva, která zahrnuje politické vůdce a řídicí pracovníky, včetně policie a armády. Smyslem jejího působení je řídit a chránit život celé společnosti. Třetí skupinu tvoří zemědělci a obchodníci, kteří se starají o blahobyt společnosti. Do čtvrté skupiny spadají všechny podoby pracujících. V sanskrtské terminologii je první skupina označována jako *bráhmāni*, druhá jako *kšátriové*, třetí *vaišjové* a čtvrtá jako *śúdrové*.²⁴

Oddaní odmítají toto sociální uspořádání spojovat s indickým kastovním systémem. Příslušnost ke kastě je dána zrozením v určité rodině, zatímco *varnāśramadharmā* je založena na kvalitě lidského života.²⁵ Rozhodující

20 *Ibid.*, 20.

21 *Ibid.*, xx.

22 *Ibid.*, xxi.

23 *Ibid.*, 80.

24 Harikeša Swami Višņupada, *Varnāśrama Manifesto for Social Sanity*, New York– Los Angeles – London – Vaduz – Bombay: The Bhaktivedanta Book Trust 1981, 62–63.

25 Michael A. Cremona – Mukunda Goswami, *Divine Nature...*, 81.

jsou tedy činy (*karman*) a rozvíjení určité kvality (*guna*).²⁶ Základem tohoto sociálního rozložení a celého uspořádání univerza je podle oddaných vzájemná služba. Jednotlivci během celého života poskytují službu ostatním a dělají to dokonce i po smrti – jejich těla slouží jako potrava červům a hmyzu. Služba je tedy naší přirozenou funkcí a pouze iluze, která vyplývá z materiální povahy světa, nás vede k přesvědčení, že jsme ovládajícími pány. Tato služba by však měla odpovídat univerzálnímu řádu, a proto by ti, kteří jsou v hierarchickém uspořádání na nižší pozici, měli sloužit výše postaveným. Špatné např. je, aby se lidé stali služebníky svých psů a koček.²⁷ Jejich služba by měla být směřována k Nejvyššímu – tedy k Bohu. Podle oddaných nelze dosáhnout jakéhokoliv uspokojení bez Kršny. Každý jedinec je totiž jen částečkou Nejvyššího a proto, chce-li uspokojit jakoukoliv malou část univerza, je vhodnější uspokojit nejdříve Kršnu. Tím automaticky dojde k uspokojení každé jednotlivosti.²⁸ V tomto bodě se argumentace hnutí Haré Kršna vrací ke svému výchozímu bodu, kterým je *bhakti*, oddaná láskyplná služba Bohu, jež má ovlivňovat každé jednání a jež uvádí toto jednání do souvislosti s transcendentním činitelem.

Projekt Kršnúv dvůr

Již od počátku svého působení na Západě je hnutí Haré Kršna známo svou snahou zakládat ekonomicky soběstačné a ekologicky ohleduplné zemědělské komunity, které by měly být praktickým uskutečněním sociální a ekologické vize hnutí. Proto také po roce 1989, kdy mohlo hnutí v našich podmínkách zahájit veřejnou činnost, byl založen Kršnúv dvůr. Tato farma, kterou hnutí získalo na začátku července 1990, se nachází v údolí mezi obcemi Městečko u Benešova a Chotýšany. Její původní majitel ji získal v rámci restitucí a plán hnutí Haré Kršna vybudovat soběstačné zemědělské hospodářství se mu zamlouval. Na statku před rokem 1948 úspěšně hospodařili jeho rodiče, kteří však byli v roce 1950 odsouzeni k dlouhému vězení za protistátní činnost, protože svým hospodářstvím kladli překážky družstevnímu zemědělství. Na statku poté působilo jednotné zemědělské družstvo, které se však o staré budovy příliš nestaralo. V roce 1985 se do stájí propadly střechy a celý statek osiřel. V tomto dezolátním stavu získalo statek hnutí Haré Kršna. Dva roky trvalo odklizení sutě, oprava vnitřních prostor hlavní budovy a základní úpravy okolí. V roce 1993 byla podepsána definitivní smlouva s původním majitelem o darování budov a pronájmu pozemků.²⁹ Od roku 1990 se statek výrazně proměnil.

26 Harikeša Swami Viṣṇupada, *Varnašrama Manifesto...*, 62.

27 *Ibid.*, 52-53.

28 *Ibid.*, 54.

29 Martin Fárek, *Od Lhotky ke Kršnovu dvoru proměny českého venkova*, rukopis 1996, 9.

V roce 1991 provedli na Kršnově dvoře první orbu, avšak v té době jen na malé ploše, na které se posléze pěstovala zelenina. V období největšího rozmachu zemědělské činnosti (v roce 1994) komunita obhospodařovala 20 hektarů polí a 15 hektarů luk. Bez chemických úprav se zde pěstovaly brambory, pšenice, ječmen, žito, pohanka, oves, hrách, cukety, salát, červená řepa, okurky apod.³⁰ V základních potravinách byl Kršněv dvůr soběstačný, a navíc některými svými produkty zásoboval vegetariánské restaurace hnutí v Praze.³¹ V letech 1996-1997 došlo na farmě k závažným konfliktům a zemědělská činnost byla zanedbána, takže v roce 1997 oddaní obdělávali jen asi 5 hektarů.

Na Kršnově dvoře se též chovají hospodářská zvířata – krávy, koně, býčci, ovce. Tato zvířata mají pro statek velký význam. Oddaní považují krávu

Svátek krav na Kršnově dvoře (1996)
foto: Dušan Lužný

v duchu indické tradice za matku, která dává mléko, a proto jí věnují velkou péči. Používají kraví mléko k přípravě *prasáda*, protože ho považují za nezbytnou složku potravy zastupující živočišné bílkoviny. V rámci tzv. programu volská síla se snaží omezit používání traktoru a jiných motorových strojů, a proto při polních pracích převážně využívají koně a volky.

30 *Ibid.*, 12.

31 *Ibid.*, 9.

Celé hospodaření Kršnova dvora je vedeno podle principů tzv. perma-kultury (z anglického *permanent agriculture*, popř. *permanent culture*). Jde o koncepci trvale udržitelného životního prostředí, kdy určitá jednotka (v tomto případě farma Kršněvův dvůr) udržuje v rovnováze energetické vstupy a výstupy. Jinými slovy: co člověk z přírody vezme, musí do ní jiným způsobem vrátit.

Oddaný Varnašramadása (Václav Lichtág),
současný vedoucí Kršnova dvora, při sklizni (1995)
foto: Dušan Lužný

Závěr

Služba Bohu je pro oddané Kršny jediným způsobem, kterým lze dosáhnout vysvobození z koloběhu rození a smrti, překonat omezenosti materiálního světa, dosáhnout stavu mimo utrpení a vrátit se k Bohu.³² V tomto stavu je živá bytost (*džíva*) jako věčná individuální duše zbavena tělesných omezení. V materiálním světě je naopak živá bytost (duše) spojena s tělem a dostává od Boha nepatrnou svobodu jednat podle své vlastní vůle a manipulovat s hmotnou přírodou: „Živé bytosti jsou jako malé děti, které si hrají v hmotném světě pod dohledem Pánovy služebnice (přírody). Pokládají tuto služebnou, *máyu*, za vše, co existuje...“³³

32 *Bhagavadgíta – taková jaká je*, 2.51.

33 *Bh gavatá pur na*, 2.5.32 (Prabhupádův komentář); cit. dle Śrī Śrīmad A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhup da, *Śrīmad Bh gavatam*, Praha: The Bhaktivedanta Book Trust 1992.

V perspektivě hnutí Haré Kršna nebude svět nikdy dokonalý, což vyplývá z jeho materiální povahy. I kdyby lidé vytvořili na zemi environmentální ráj, budou dál existovat problémy. Jediným skutečným životním prostředím pro duši je duchovní dimenze reality. Současná materiální krása tohoto světa v podobě čistých řek, lesů, stromů plných ovoce, krásných květin, hor se studenými vodopády je podle oddaných odrazem věčné božské přírody nejvyšší duchovní planety univerza, která je označována jako Goloka Vrndavana (nebo též Kršnaloka). Na této planetě žije Bůh Kršna. Proklamovaným cílem hnutí Haré Kršna je udělat co nejvíce pro to, aby se příroda materiálního světa co nejvíce podobala božské přírodě Goloky Vrndavany, a poskytnout každému prostředky k návratu do tohoto duchovního nebe.³⁴ Základem snahy o dosažení tohoto cíle jsou čtyři základní principy: (a) kvalitní (bezmasá) strava; (b) duchovně založená kosmologie, která si je vědoma existence Boha; (c) orientace na nemateriální uspokojení a (d) nová forma společenství.³⁵

34 Michael A. Cremona – Mukunda Goswami, *Divine Nature...*, 87.

35 *Ibid.*, 83.